

Juhász Béla: Irodalom és valóság

Ha valaki — nagy kutató kedvében — megvizsgálná egyszer a címadás kliséinek változatait, úgy lehet, elképesztő hiányát állapítaná meg a kiadói ötletnek és leleménynek. „Irodalom és valóság”: amikor a marxista esztétika így-úgy elsajátított fogalmaival keményen vagdalkozó publicista, sőt a gyarló dilettáns szótárában is az „alaprétteghez” tartozik a kifejezés, akkor — bármily képtelenség is — kiüresedett fordulatá, holt sémává merevül. Juhász Béla könyvének címe nem vonz, nem befelé hív, nem kelti érzeinkben a kíváncsiság ingereit — pedig pontos, a lehető legpontosabb. Az újabb magyar irodalomnak arra a részére vonatkozik, amely eszmeiség és világgép tekintetében a legtöbbet örökölt a hazai irodalmi progressziótól. Irodalom és valóság ez esetben tehát nem művészetfilozófiai-esztétikai érintkezések formáiként értendők. Összekapcsolásuknak eszmei-világnézeti tartalma van, az irodalomnak bizonyos aktív funkcióját jelentik. Azt a mozzanatot, amely más, mint a műélvezet, más, mint a gyönyörködtetés: *beavatkozás*. A nem túl szerencés címadás mögött átgon-dolt és egységes irodalomfelfogás fogja össze a kötet írásait: olyan értékközpontú szemlélet, amely az irodalom társadalmi hatékonyságán méri a műalkotást. Ez a határozott marxista beállítódás nyilatkozik meg Juhász Béla tanulmányaiban (*Szabó Pál, Sarkadi Imre*), polemikus szerkezetű műelemzésében (*Solohov: Csendes Don*), arcképszerű kritikáiban (*Illyés, Veres Péter, Galgóczi, Fekete Gyula*), de alkalmi jellegű írásaiban is (*Fiatal íróink helyzetéről, Folyóirat „vidéken”*). Óhatatlanul fel-merül ilyenkor a kérdés: hogyan integrálja ez a szemlélet az irodalom kívüli ténye-zőket, hogyan építi be a kiemelt funkció minőséget kritikai stratégiájába?

Juhásznál a világnézeti jellegű értékfelfogáshoz — az alkotói „cselekvést” nézve — rendre morális értékelvek csatlakoznak. Az esztétikai-eszmei és erkölcsi értékek összekapcsolásáról azt hangsúlyozza újabb irodalmunkban, amit személyes meggyő-ződése szerint maga is vállal: „A magyar irodalom történelmileg kialakult főirányá-nak továbbvitelét, a ma igényeihez alkalmazását; az irodalom közösségi, társadalmi funkciójának, a nemzeti tudat alakításában betölthető szerepének vállalását, szolgál-atát, köteleességszerű felfogását.” Ezért lehet kiindulópont Szabó Pálnál a valósághoz való szorosabb kötődés, Sarkadinál a magyar prózai epika hagyományára való rá-találás, vagy Fekete Gyulánál a történelmi mozgások érintkezési pontjainak kieme-lése. Juhász Bélának mindig sikerül megoldania, hogy a műalkotásban minden lényeges eszmei, világnézeti elemet szerves, esztétikai alakító mivoltában mutasson föl, azaz: hogy bebizonyítsa „esztétikai belsőlegességüket”. A legkézzelfoghatóbban ez a *Talpalatnyi föld* átdolgozásának értékelésében mutatkozik meg: a drámai jel-legű lezárás élesebbre állítja a regényben mindvégig jelenlevő osztályellentéteket, katartikus fordulatot ad az epikus folyamatnak. Az esztétikai belsőlegesség szem-léletes feltárása épp azért lényeges, mert az irodalmi mű szempontjából nem az a döntő, hogy Szabó Pál *általában* milyen világnézeti fejlődésen ment át, hanem az, hogy a regény fiktív világában szerves tényezőként, esztétikailag átlényegítve tűnik föl a tényleges eszmei radikalizálódás. Nagyjából ugyanez zajlik le a *Csendes Don* elemzésében is. Grigorij Melehov *regénybeli* pályája, nem pedig osztálya történelmi szerepének elvi tétele adhat választ e sors tragikumának mértékére: Melehov útja a prózai imagináció szintjén életszerűen és megrendítő emberi példázatban teljesedik be. Az osztályjellegű gondolati tartalom leghitelesebben — és természetes egyedi-séggel — a belsőleges esztétikumban nyilatkozhat meg. A *Csendes Don*-elemzés a hatvanas évek terméke, állításainak nyomatékát tehát az adott kontextusban kell látnunk: e korrekciók sokban hozzájárultak irodalomszemléletünk, a marxista kri-tika hajlékonyabb, alkalmazhatóbb normáinak megszületéséhez.

Az irodalomszemlélet hangsúlyosan közösségi-társadalmi alapozottsága mellett erős műnemi-műfaji vonzódásról is számot ad Juhász könyve. A próza, azon belül is az újabb magyar regény kérdései kerülnek figyelme középpontjába. Azt a vonalat

követi nyomon, amely mindenekelőtt Móricz Zsigmond (és részben Németh László) regényeiben nyerte el epikai karakterét, s a hatvanas években tett kísérletet a poétikai struktúra korszerűsítésére. Ha csak a regényalkat változásainak 1945 utáni ritmusát, főbb sajátosságait nézzük, akkor részben talán vitatható eljárás mindezt a Sarkadi-életmű alakulásán modellálni. Szerencsés viszont *A gyáva* középpontba állítása: a hatvanas évek kisregénytípusának par excellence formája — poétikai sajátosságainak tüzetes feltárásával — nemcsak a konszolidáció időszakának moralizáló-intellektuális prózáját világítja meg paradigmaticus érvénnyel, de hozzájárul a modern kisépikai alakulatok poétikai modelljének meghatározásához is. Igazságtalanok volnánk a szerzőhöz, ha nem említenénk a Szabó Pál-elemzések poétikai eredményeit. Ott azonban nem fogadhatjuk el a regénytípus megjelölését. Nem a *faluregény* fogalommal van baj, hiszen az elsődlegesen az életanyag, a tárgy és a téma specifikumát jelzi. Nem így a *kollektív* regény: ez az elnevezés túlon túl is kötődik a dos passosi típushoz. Tagadhatatlan, hogy kollektív világkép építi a *Talpalatnyi föld*, de még az *Isten malmai* epikus terét is, hiszen Szabó Pál valóban naiv elbeszélő, a megjelenítésben döntő szerepe van valamiféle mitikus paraszti-közösségi emberképnek. A kollektív regény viszont — normaképző világirodalmi mintáiban, de még Nagy Lajosnál is — a megjelenítés teljes objektivitásán, a látvány elfogulatlan, pontos „leképezésén” alapul. A naiv elbeszélőtől tehát aligha várható ilyen jellegű tárgyiaság, különösen nem Szabó Páltól, aki — jól látja Juhász Béla — olykor a népmesék védettségével viszi előre kedvelt hősét. Márpedig aki erős elbeszélői eszközökkel „belenyúl” a regény világába, a főhős pályáját kedvezően módosító epizódokat iktat közbe — az alapvetően szubjektívabb epikus, mint a kollektív regény írója. Mindazonáltal a vizsgálódás így is közelebb vihet Szabó Pál regényeinek pontosabb alkati leírásához, ám itt ez a kategória csak nagy óvatossággal — szerintünk egyáltalán nem — használható.

De nem önmagukért valóak azok a poétikai vizsgálatok sem, amelyek hozadékát elsősorban a Sarkadi-regények és -novellák elemzése mutatják. Mert valóban, fontos ugyan e kisregénytípus poétikai sajátosságainak megjelölése, csakhogy Juhászt itt nem a leíró szempont vezeti. Az adott művek elemzőjeként is láthatóan azt kutatja, mik az optimális lehetőségei a Móricz-féle ábrázoláselvek korszerű átformálódásának, milyen alternatívák állnak a modern magyar regény azon típusa előtt, amely nem mond le a valóságanyag realisztikus feldolgozásáról. A hatvanas évek prózája a szemléleti intellektualizmust, az erkölcsi megközelítést illetve — nagy nyomatokkal — parabolikus formákat vette célba. Juhász Béla valamiképpen olyan — tételesen persze meg nem jelölt — regénymodellre tekint, amelyben a konkrét, akár empirikus valóságanyag érvényes *epikai* szervezőelvvel találkozik, mégpedig a mű esztétikai egységét esetleg a regényttest redukciója árán is biztosító perspektivikus metszetszerűséggel. Ezért nem enged az intellektuális problémalátásnak, ha nincs „jellemteremtő” fantázia” (*Mesterházi: Férfikor*), s ezért figyelmeztet másfelől a parabolikum absztrakt jelentéstartalmának kiüresedésére (*Kamondy László*). Az értékviszonyítás a kötet többi hasonló írásában is ebből a koncepcióból nyeri alapjait (*Galgóczi, Fejes, Fekete Gyula* stb.).

Amikor Juhász mintegy behatárolja tárgyát; a „valóság eleven vonzásában” született, a „beavatkozó”, a „közéleti-közösségi logikájú” irodalmat — mindig két mozzanatot keres a művek eszmei üzenetében: az *állítást* és a *pozitív értéket*. S nem véletlen, hogy mindezt annál az írónál emeli ki a legtöbb azonosulással, akinél ezek az eszmei-ideológiai és művészi normák példászerűen szerveződnek esztétikumává: Illyés Gyulánál. Az egyébként tárgyyszerű kritikai narráció is csak ilyenkor válik személyesebbé, hiszen Juhász Béla irodalomszemlélete — eredetét tekintve és módosulásaival együtt is — illyési csillagzatú: „Bármiről szólván is — közelében marad a gondolatnak, hogy az igazi irodalom, az igazi művészet és a jó irányú társadalmi mozgás valamiképpen, szükségszerűen kapcsolódik egymáshoz.” (*Szépirodalmi, 1977.*)

KULCSÁR SZABÓ ERNŐ